

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ГІРНИЧОДОБУВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

WAYS TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF THE ENTERPRISES OF THE MINING AND MINERAL INDUSTRY IN MODERN CONDITIONS

УДК 338.001.36

Шацька З.Я.

доцент кафедри бізнес-економіки
Київський національний університет
технологій та дизайну

Ганзюк Т.Д.

студентка
Київський національний університет
технологій та дизайну

У статті представлено результати аналізу функціонування гірничодобувної промисловості України в сучасних умовах. Визначено проблеми функціонування та перешкоди розвитку підприємств та галузі загалом. Запропоновано шляхи підвищення ефективності діяльності підприємств гірничодобувної промисловості України як на макрорівні, так і на мікрорівні.

Ключові слова: гірничодобувна промисловість, ефективність функціонування добувної промисловості, проблеми розвитку підприємств добувної промисловості України.

В статье представлены результаты анализа функционирования горнодобывающей промышленности Украины в современных условиях. Определены проблемы функционирования и препятствия развития предприятий и отрасли в целом. Предложены пути

повышения эффективности деятельности предприятий горнодобывающей промышленности Украины как на макроуровне, так и на микроуровне.

Ключевые слова: горнодобывающая промышленность, эффективность функционирования горнодобывающей промышленности, проблемы развития предприятий горнодобывающей промышленности Украины.

The article presents the results of analysis of the functioning of the mining industry of Ukraine in modern conditions. Identify problems and obstacles the functioning of enterprises and industry in general. Ways of improving the efficiency of the enterprises of the mining industry of Ukraine as at the macro level and micro level.

Key words: mining industry, efficiency of the mining industry, problems of the mining industry of Ukraine.

Постановка проблеми. Гірничодобувна промисловість – одна з тих галузей сучасної економіки України, що найбільш динамічно розвиваються. Функціонування гірничодобувної промисловості будується на основі численних бізнес-процесів. У кожному з цих процесів існують свої проблеми, які потребують вирішення під час ведення бізнесу. Сьогодні до них ще додалися проблеми, пов'язані з охороною навколишнього середовища, охороною здоров'я, забезпеченням безпеки, зростанням державного контролю та падінням цін на такі біржові товари, як нафта, вугілля, метали.

Вирішення численних проблем, підвищення ефективності управління та прибутковості підприємств галузі потребують використання сучасних інформаційних технологій. Сьогодні такі технології недостатньо використовуються на підприємствах галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку та особливостям функціонування добувної промисловості присвячено праці таких науковців, як Н.В. Розумна, Д.П. Дубицький, В.П. Подольникова, О.В. Позднякова. Зокрема, статистичний аналіз галузі розглянуто у працях Ю.І. Паршина, І.Д. Андріївського, В.В. Матюхи, М.Т. Мовчан.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у здійсненні аналізу сучасного стану підприємств гірничодобувної промисловості України за період 2011–2015 рр. та визначенні перспектив їх подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гірничодобувна промисловість – галузь, пов'язана з видобуванням та первинною обробкою корисних копалин. Первинну обробку часто ще називають

збагаченням, при цьому в сировині збільшується відсоток корисних елементів і зменшується баласт.

Сьогодні гірничодобувна промисловість є галуззю міжнародної спеціалізації. З провідних країн світу найбільшими гірничодобувними країнами є США, Росія, Канада, Австралія, Південно-Африканська Республіка і Китай. З країн, що розвиваються, слід назвати Індію, Індонезію, Конго, Замбію, Бразилію, Мексику, Венесуелу, Чилі. Країни, що розвиваються, є постачальниками мінеральної сировини для промислово розвинутих країн. У цих країнах сировина видобувається в обсязі, який у кілька разів перевищує їхні внутрішні потреби, тому значна кількість видобутої сировини йде на експорт.

Україна посідає перше місце у Європі за кількістю і якістю родовищ корисних копалин: при території у 0,4% суші усієї планети частка нашої країни у світовому видобутку становить близько 5% (більше 20 млрд. дол. на рік). В Україні експлуатується 8 зі 120 видів корисних копалин, які сьогодні використовуються у світі, що свідчить про різноманіття покладів корисних копалин. Валова цінність копалин у надрах, підготовлених до експлуатації, згідно з оцінками Інституту економіки природокористування і сталого розвитку України, становить близько 7,5 трлн дол. США, тоді як провідні сировинні країни світу (Канада, США, ПАР, Австралія тощо) оцінюють наш ресурсний потенціал у 11,5 трлн дол. США [7].

Станом на 1 січня 2015 р. гірничодобувна галузь України видобуває 93 види корисних копалин. При цьому за деякими видами корисних копалин видобуток перевищує споживання. Так, майже 30% залізної руди вивозиться з країни у вигляді

товарного концентрату чи окатишів. На думку фахівців, експорт сировини призводить до втрат значних доходів держави (та частина мінеральної сировини, що експортується, не проходить через інші технологічні переділи, і, відповідно, не створюється кінцева товарна продукція з максимальною доданою вартістю) [3].

В Україні гірничодобувна і частково обробна галузі є складовими важкої промисловості та входять до групи «А» (промисловість, що займається виробництвом засобів виробництва).

За галузевою структурою національного господарства добувна галузь промисловості поряд з сільським і лісовим господарством та рибальством складає первинний сектор економіки. Тоді як обробна промисловість і будівництво, які переробляють і збагачують первинну продукцію, відносяться до вторинного сектора, а галузі сфери послуг – до третинного сектору. За такою структурою економіки Україна відноситься до країн індустріальної стадії (вторинного сектора) розвитку суспільства. При цьому частка вторинного сектора сягає майже 40% вартості всієї продукції, відносно висока також частка первинного сектора (понад 12%). Проте відсоток третинного сектору в економіці України значно нижчий, ніж у провідних постіндустріальних країнах світу (США, Японія, країни Західної Європи) [1].

Гірничодобувна промисловість, що є основою видобувної, належить до первинних галузей виробництва, оскільки вона використовує первинні природні ресурси – корисні копалини. Відповідно, до її складу входять галузі, пов'язані з видобутком і переробкою, збагаченням паливних, рудних і нерудних копалин.

Сталий збалансований розвиток промисловості загалом та її складових зокрема є основою ефективного функціонування економічних відносин в Україні. Добувна галузь є невід'ємною складовою народногосподарського комплексу, забезпечуючи 12,7% у загальному обсязі випуску валової продукції у 2015 р. Вона створює велику кількість робочих місць (близько 15% зайнятих у промисловості задіяні у добувній галузі), має експортну спрямованість та є джерелом істотних надходжень до бюджету.

Але нині добувна промисловість країни перебуває в непростому становищі. Наявність значних покладів сировинних ресурсів формує значний потенціал розвитку добувної промисловості, однак складні умови, у яких зараз функціонує галузь, зумовлюють неповне використання потенційних можливостей підвищення ефективності функціонування підприємств галузі. Про це свідчить стрімке зниження індексу промислової продукції протягом 2011–2015 рр. (рис. 1).

Негативний вплив на роботу вітчизняної добувної промисловості здійснюють такі зовнішні чин-

ники, як світова фінансово-економічна криза, процеси глобалізації. Одночасно негативний вплив здійснюється на рівні держави через недосконале законодавство у сфері надрокористування. Зокрема, неврегульованими залишаються питання економіко-правового регулювання гірничих відносин в разі анулювання спеціального дозволу на видобуток певного виду мінеральної сировини та розміру й форми платежів за користування надрами. Під гірничими відносинами розуміють відносини, що виникають щодо використання надр між державою як власником природного ресурсу й надрокористувачами.

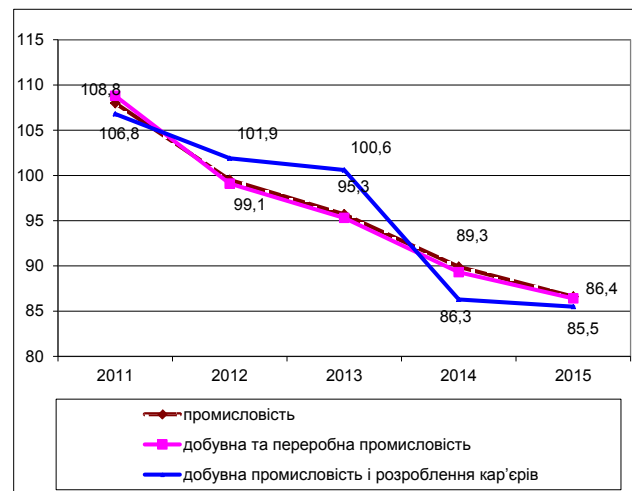

Рис. 1. Індекси промислової продукції добувної промисловості (у % до попереднього року) [6]

Так, наприклад, у разі анулювання виданого державою в особі Мінприроди України спеціального дозволу на видобуток мінеральної сировини держава не відшкодовує надрокористувачу інвестиції, які він вкладав у розробку родовища або ділянки надр. Така правова неврегульованість цього питання значно збільшує підприємницький ризик надрокористувача. Саме це є перешкодою до зростання кількості видобувних підприємств в Україні. Кожного року державою анулюється не один десяток спеціальних дозволів на видобуток корисних копалин, що стримує розвиток вітчизняної мінерально-сировинної бази. Згідно з даними Державної геологічної служби України всього за весь час ліцензування надано 10 534 спеціальних дозволів, зокрема 4 569 – на геологічне вивчення та геологічне вивчення з дослідно-промисловою розробкою, 5 882 – на видобування корисних копалин, 81 – на інші види користування надрами.

Станом на 1 січня 2015 р. базою даних ліцензійних об'єктів враховано 3 618 діючих спецдозволів, зокрема 728 – на геологічне вивчення та геологічне вивчення з дослідно-промисловою розробкою, 2 834 – на видобування корисних копалин, 56 – на інші види користування надрами (за даними ДНВП «ГеоінформУкраїни») [2]. Таким

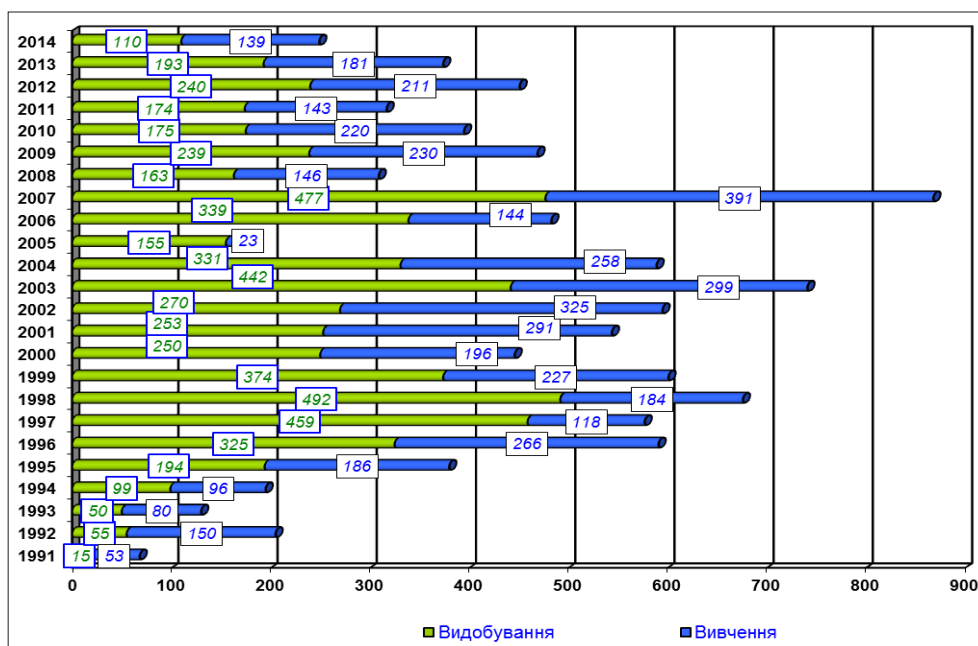

Рис. 2. Динаміка надання спеціальних дозволів на користування надрами за 1991–2014 рр.

чином, з загальної кількості виданих спеціальних дозволів тільки 34% є діючими (рис. 2).

Діюча в країні система користування надрами не відповідає сучасним вимогам переходу економіки до ринкових відносин. Сьогодні ще не сформовані єдині вимоги й правила користування надрами, а також не визначені єдині розміри платежів за користування ними. Хоча мінерально-сировинна база України має достатній резерв розвіданих запасів з більшості видів корисних копалин, зараз вона перебуває на етапі виснаження надр, що потребує реформування економічного механізму користування ними.

Негативний вплив на розвиток підприємств добувної галузі спричиняють також внутрішні чинники. Сучасний стан основних виробничих фондів добувної промисловості оцінюють як такий, що і фізично (знос понад 65%), і морально застарів [6].

Нині видобувним підприємствам України необхідно проводити не тільки оновлення основних виробничих фондів з метою впровадження новітніх технологій та устаткування, які забезпечать зменшення втрат корисних копалин, але й екологізацію виробництва за усім технологічним циклом (видобуток – переробка (збагачення)) з метою зменшення техногенного навантаження на довкілля.

Для подальшого розвитку підприємств та подолання кризових явищ у видобувній галузі України можна запропонувати такі заходи:

1) на макрорівні:

– розробка державних програм розвитку та стимулювання добувної промисловості як однієї з ключових галузей народного господарства;

– державна підтримка інноваційної діяльності як загалом по промисловості, так і у добувній галузі;

2) на мікрорівні:

– розробка нової державної мінерально-сировинної політики щодо дослідження надр;

– відновлення та розвиток державної системи геологічного вивчення надр з метою створення випереджаючого приросту розвіданих запасів корисних копалин за рахунок коштів як держави, так і надрокористувачів [5];

– розробка і впровадження новітніх ресурсозберігаючих технологій по всьому виробничому циклу: видобування – збагачення – металургійний переділ – виробництво кінцевої продукції;

– формування великих інтеграційних об'єднань, які сприятимуть підвищенню ефективності функціонування як кожного окремого підприємства, так і комплексу загалом, або утворення кластера чи промислово-фінансової групи;

– прискорення інноваційної діяльності підприємств на основі використання галузевого рішення “SAP for Mining” [8]; “SAP for Mining” – це інтегрована система для управління бізнесом великого гірничодобувного підприємства, що забезпечує підтримку у прийнятті поточних і критичних управлінських рішень; галузеве рішення інтегрує воедино всю інформацію із закупівель, виробництва і постачань, надаючи тим самим своєчасну та високоякісну інформацію для прийняття управлінських рішень; перевагами використання системи “SAP for Mining” на підприємствах гірничодобувної промисловості є: те, що вона:

1) дає змогу швидко аналізувати, планувати, контролювати роботу виробництва та управляти ним;

2) оптимізує та інтегрує дані з підприємства і планування виробництва;

3) забезпечує управління безпекою продуктів, шкідливими речовинами, промисловою гігієною, а також управління утилізацією сировини;

4) оптимізує систему збуту та розподілу;

5) оптимізує систему вторинної обробки;

6) надає прямий доступ до інформації, яка стосується продуктів та послуг;

7) дає змогу управляти діяльністю стратегічно важливих постачальників;

8) здійснює управління активами підприємства;

9) здійснює управління ланцюгом постачань;

10) управляє життєвим циклом продукту;

11) впроваджує управління взаємовідносинами з клієнтами;

– підвищення ефективності бізнес-процесів, що відбуваються на підприємстві; для підприємств гірничодобувної галузі важливою складовою підвищення ефективності є організація виробничого процесу; у конкретних умовах функціонування підприємства слід проаналізувати всі аспекти, що визначають ефективність організації робіт – від рівня робочого місця окремого робітника чи спеціаліста до рівня підприємства загалом;

– вирішення проблеми технологічного відставання, що особливо актуальне для підприємств гірничодобувної галузі; на думку багатьох економістів, подолання технічного і технологічного відставання потребує не просто переходу на сучасні технології, а впровадження комплексу відносин, що називається корпоративною культурою;

– аналіз ефективності використання наявної матеріальної бази виробництва та живої праці; при цьому слід враховувати рівень завантаження обладнання в часі, структуру собівартості продукції, що виготовляється, з точки зору співвідношення в ній часток амортизації, матеріальних витрат, витрат на оплату праці; зазначені показники слід розглянути в динаміці, а також, якщо є така можливість, порівняти з показниками найближчих конкурентів;

– раціоналізація використання матеріальних ресурсів за різними напрямками: проаналізувати основні причини втрат та нераціонального використання ресурсів; забезпечити обґрунтоване нормування витрат матеріалів; організувати використання вторинних ресурсів; створити систему заохочення за економію сировини, енергії та матеріалів; відпрацювати її дійовість; акцентувати

увагу на використанні сучасних високотехнологічних матеріалів;

– провести аналіз ефективності використання трудового потенціалу підприємств галузі; при цьому слід зосередити увагу на таких аспектах: внутрішньо змінні втрати робочого часу; втрати робочого часу внаслідок плінності кадрів; рівень використання засобів механізації, автоматизації праці та комп'ютерної техніки; аналіз системи стимулювання працюючих; визначення професійно-кваліфікаційної структури працюючих [4].

Висновки з проведеного дослідження. Запровадження вищезазначених заходів слід проводити комплексно, тобто і на макрорівні, і на мікрорівні підприємств гірничодобувної галузі, що забезпечить підвищення ефективності їх діяльності, посилить стратегічний потенціал розвитку галузі та забезпечить сталий розвиток промисловості України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Галузева і територіальна структура господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrmap.su/uk-g9/910.html>.
2. Інформаційна система «Геологічні звіти» (Каталог фонду геологічних матеріалів) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.archives.gov.ua/Archives/ba05_is.php.
3. Богданович О.Г. Аналіз ефективності діяльності підприємства на засадах узгодження інтересів груп економічного впливу. Маркетинг і менеджмент інновацій / О.Г. Богданович. – 2012. – № 1. – С. 45–58.
4. Воронін О.О. Визначення показників економічної ефективності виробництва на основі модифікації ресурсного підходу / О. Воронін // Економіка України. – 2007. – № 10. – С. 29–37.
5. Паршин Ю.І. Економічний аналіз гірничодобувної галузі Дніпропетровської області / Ю.І. Паршин // Науковий вісник НГУ. – 2011. – № 3. – С. 137–142. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/Nvngu/2011_3/Yu_parsh.pdf.
6. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання» 2014 р. / за ред. М.С. Кузнєцової. – К., 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Терещенко М.О. Гірнична промисловість / М.О. Терещенко // Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол.: І.М. Дзюба та ін. – К. : Національна академія наук України, Наукове товариство імені Шевченка, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України, 2003–2014. – ISBN 944-02-3354-X.
8. Гірничо-видобувна промисловість / Галузі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.brigretail.com/ua/branches/mining>.